

Hoe oud is Culemborg nu eigenlijk?

Gedachten omtrent het begin

Geachte toehoorders, het thema van deze dag zijn de eigenheden van onze goede stad Culemborg. Toch zou ik de zaken, die ik onder Uw aandacht wil brengen liever als eigenaardigheden willen bestempelen, daar zij nogal afwijken van de algemeen in zwang zijnde meningen omtrent naamgeving en oorsprong van ons stadje.

Naar mijn mening is de stad genoemd naar een reeds bestaand versterkt huis, dat voor schijnt te komen in de Utrechtse leenregisters zo rond 1150, maar in die tijd nog geen banden heeft met het geslacht van Beusichem of Bosinchem, maar wellicht wel met een familie Culen, die dan in deze streek voorkomt.

De schrijver Arend van Slichtenhorst, die in 1654 een geslachtslijst samenstelde die honderd jaar later door Voet van Oudheusden overgenomen werd, heeft eenvoudigweg vanaf die eerste vermelding de in de tijd corresponderende, alhoewel vóór 1200 merendeels aan de fantasie ontsproten, heren van Beusichem heer van Culemborg gemaakt, maar hij maakte in de volgorde nogal wat fouten.

Slichtenhorst had overigens beter kunnen weten. Verderop in zijn boek geeft hij zelf namelijk een akte weer, in 1343 door Graaf Reinald van Gelre aan de richters en raad van Arnhem gegeven, waarbij

De Ronde Haven.
Dit wiel, het resultaat van
een oude dijkdoorbraak,
werd in 1609 als haven
in gebruik genomen.

Hubert Schenk van Bosinchem te kennen geeft dat juist zijn vader Jan en grootvader Hubert (deze laatste wordt vanaf 1271 vermeld) dé grondleggers geweest waren van de 'poorte' (d.i. nederzetting) van Culenburg, waarmee Slichtenhorst zelf dus zijn geslachtslijst omver haalt, en voor ons de vraag zich aandient: 'Wat was er vóór 1251?' Over dit jaartal later meer.

Burcht bij een kuil?

Ook in Voets tijd al waren sommigen van mening dat er reeds vroeg een burcht bestaan had die 'de Culenburg' heette, en welks naam door de stichters van de 'poorte', d.i. de heren van Bosinchem, gebruikt is.

Er is verder een artikel van de heren Bos en Van Liere uit 1980, geheten: 'De ontwikkeling van een stadplattegrond', waarin deze heren tot de conclusie komen - en dat op diverse gronden! - dat er op de plaats van het huidige stadhuis tussen 1200 en

1300 al een belangrijk gebouw gestaan moet hebben.

Wellicht is het daar dat we de veste 'de Culenburg' moeten zoeken!

Het bestaan van een sterkte genaamd Culenburg zo'n honderd jaar voor de stichting van de gelijknamige 'poorte' zaagt de poten uit onder de naamgevingstheorie die beweert dat Culenburg komt van een burcht bij een kuil.

Die theorie slaat immers op 'n burcht die gelegen zou hebben bij de huidige Ronde Haven, en gebouwd was door de heer van Beusichem.

Overigens twijfel ik er sterk aan dat dat kasteel daar ooit gestaan heeft. De plaatsbeschrijving slaat immers even goed op het 'Nije (d.i. Nieuwe) Huis', dat in de tuin van het huidige Weeshuis gestaan heeft, en waarvan opgravingen in de jaren '60 het bestaan bewezen hebben.

De aanwezigheid van de Ronde Haven, in oorsprong een oude dijkdoorbraak, paste echter won-

Links:
De smederij van Heij, in de
jaren '20. Het pand links
van de smederij is in de
jaren '30 winkel geworden.

Ten oosten van de stad bouwden de heren van Culemborg hun derde kasteel. Door opgravingen door de Stichting Kasteeltuin is er over de geschiedenis van dit kasteel nu veel meer bekend.

derwel in de theorie van een 'burcht bij een kuil'. Zij leverde immers de 'kuil' om de naams-oorsprong te bewijzen.

Drie is teveel

Een meerdere reden om aan te nemen dat de reeds bestaande oude burcht 'de Culemborg' gewoon door de heren van Bosinchem in gebruik is genomen, geven ons de factoren tijd en geld, die toen wellicht zelfs nog belangrijker waren dan nu. Denkt U zich namelijk eens in wat er verondersteld wordt! Allereerst: de bouw van de burcht bij een kuil, zo rond 1250. Daarna: de bouw van het 'Nije Huis', kort na 1300, en tenslotte - zo'n veertig jaar later - de bouw van het kasteel aan de oostzijde van de stad in de jaren 1340. Vermoedelijk voelt U met mij mee dat er hier iets wringt. Een tijdsverloop van nog geen eeuw en

toch drie kastelen bouwen, 't is buitengewoon knap, maar ik geloof het niet!

Met het oog op de mogelijkheid hier burchten te bouwen dient men verder te bedenken dat het geslacht van Bosinchem tot het midden van de dertiende eeuw een betrekkelijk obscuur geslacht was van dienstmannen van de bisschop van Utrecht, dus beperkt in zijn financiële mogelijkheden.

Ook dient men te bedenken dat er voor de bouw van een kasteel in die tijd nogal wat kwam kijken om de nodige bouwmaterialen te krijgen. Allereerst moest er bij de plaats waar gebouwd werd, een steenoven gebouwd worden. De stenen werden ter plaatse gebakken.

Ook de aanvoer van de overige materialen: hout en natuursteen, was zeer duur en vergde veel tijd. Wanneer we nu dan de 'burcht bij een kuil' uit het

rijtje van mogelijkheden schrappen en een reeds bestaande 'Culenburg' daarvoor in de plaats zetten, wordt het verhaal veel logischer en kunnen we de gang van zaken beter accepteren.

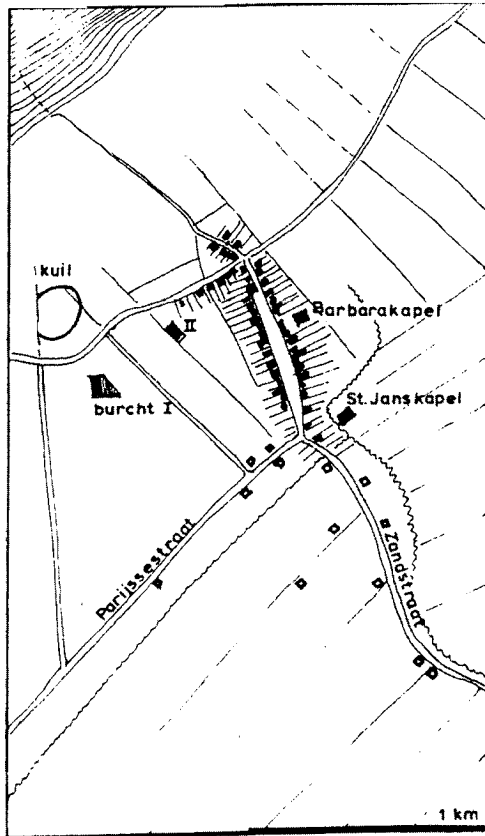
De burcht van roofridder Culen

Hieronder zal ik nog twee feiten vermelden die wat meer licht op de zaak kunnen werpen.

In het stadsarchief van Lübeck bevindt zich een brief uit 1247 van Gijsbrecht van Amstel, schout van de bisschop van Utrecht, waarin deze zich verontschuldigt voor de euveldeed van een roofridder Marquard Culen die een

Culemborg rond 1330, met burcht I (de 'burcht bij een kuil') en burcht II (het 'Nije Huys').

Uit: Bos en Van Liere.

handelsdelegatie uit Lübeck had overvallen, en waarin hij beloofd de dader te zullen straffen.

Deze roofridder moet een versterkt huis of een burcht gehad hebben gezien de risico's van zijn beroep.

Dat deze burcht in 't rechtsgebied van de bisschop van Utrecht gelegen moet hebben, blijkt uit het volgende voorval dat we nu zullen aanhalen.

In het jaar 1251 raken de heren van Bosinchem verwikkeld in een strijd tussen vier plaatselijke heren, namelijk de heren van Parijs, Paveijen, Redichem en Caets, waarbij de dijk doorgestoken wordt, de Hoge Kuil aan de Achterweg ontstaat, en de heer van Bosinchem plotseling in het bezit blijkt van Culenburg waaraan hij dan schade lijdt.

De heren van Bosinchem waren dienstmannen van Utrechts bisschop, vandaar de link tussen de burcht van Culen en het Utrechtse rechtsgebied.

Uit deze affaire komt Van Bosinchem zegevierend te voorschijn. Hij pikt namelijk de bezittingen van zijn tegenstanders in zodat daardoor nu 1251 de mogelijkheden om burchten te bouwen voor hem veel groter zijn.

Tot slot

Uit het voorgaande trek ik de volgende conclusies:

I. Voor de stichting van de nederzetting Culenburg moet er lang voor die tijd al een burcht bestaan hebben, waarvan de naam door de Van Bosinchems gebruikt is voor de latere nederzetting.

II. De naam Culenburg is ontleend aan de familienaam Culen, en niet aan een cuul of kuil.

Ik dank U voor Uw aandacht.